

A Pinochet-rendszer születése

A nemzetbiztonsági doktrína és a neoliberalizmus egyezsége

„Az igazi chilei csoda nem az volt, hogy ezek a reformok jól működtek (...), az igazi csoda az, hogy egy katonai rendszer tette ezt lehetővé. Mint mondtam, a hadsereg felülről lefelé, míg a piac alulról felfelé szerveződik. Az igazi csoda az, hogy egy katonai csoport hajlandó volt elfogadni az utóbbi megközelítést.”¹ Milton Friedman Nobel-díjas közgazdász idézett szavai az 1973-as katonai puccs után hatalomra jutott Pinochet-rendszernek és a neoliberalizmusnak egy sokat vitatott kérdését feszegetik: nevezetesen azt, hogy a szabadságot ígérő neoliberális gazdaságpolitika első – és talán legradikálisabb – megvalósítására egy katonai diktatúra tett kísérletet.

Önmagában már az is kételyeket vethet fel, hogy egy spontánnak hirdetett gazdasági rendszer kiépüléséhez miért volt szükség egyáltalán katonai diktatúrára, így az amerikai közgazdász által jelzett dilemma magyarázatra szorul. Noha a kapitalizmus szabad piacának kialakulását példátlan erőszak kísérte a történelem folyamán, ez nem ad választ arra a kérdésre, hogy a chilei hadsereg miért nem egy erős állami intervenciót megvalósító gazdasági rendszer mellett döntött.

A „csoda” páratlanságát illetően elkerülhetetlenül ki kell térni a „függő faszizmus” elméletére, valamint arra, hogy mennyiben állítható párhuzamba a chilei katonai rendszer a két világháború közötti fasiszta típusú rendszerekkel. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy a diktatúra első éveiben egyáltalán nem volt magától értetődő, hogy a katonai rendszer a neoliberális gazdaságpolitika mellé áll, és hogy a két – látszólag egymásnak ellentmondó – gondolatvilágot nagyon is sok közös szál köti össze; valamint azt, hogy az 1973 előtti demokratikus szocializmus szintén pártatlan kísérlete indirekt módon befolyásolta azt, hogy Chile a neoliberalizmus kísérleti laborjává vált; továbbá azt is, hogy az állami beavatkozás a látszat ellenére a rendszer lényegét jelentette.

* A szerző az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola (új- és jelenkori egyetemes történelem doktori program) doktorjelöltje (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8.).

¹ Friedman, 2013.

A chilei hadsereg és a „desarrollismo” a 20. század első felében

A chilei hadsereg feladata az állam belső egységének biztosítása és annak külső védelme volt, noha ez utóbbi téren a csendes-óceáni háború volt az utolsó erőpróbája. A 19. század exportorientált, „kifelé terjeszkedés” korszakában a hadsereg az uralkodó osztály eszközeként lépett fel. A centrum hatalmainak imperialista expanziója részben a hadiipari export segítségével történt, ami azt eredményezte, hogy a hadsereget az ellátója érdekeihez kötötte.² Az ellátmány, a hadiipari import fedezete külső bevételektől függött, a chilei hadseregnek érdekében állt ezek biztosítása, ezért az exportorientált gazdaság védelmében lépett fel. Szerepet vállalt a belső politikai harcokban, így az 1891-es polgárháborúban is, a belső piac megerősítésére törekvő és a protekcionista irányzattal szemben.³

A chilei rendszer válsága az első világháborúban a hadsereget is kihívás elé állította. Mivel az elit képtelen volt megoldani a válságot, a hadsereg került előtérbe. A külkereskedelem gyengülésével Chile a nehézipar megteremtése felé fordult, úgy vélte, hogy az általános fellendülést eredményező húzóágazattá válhat, továbbá a születő gyáripart bármikor át lehetett állítani katonai termelésre. Az ipar fejlesztéséhez belső piac is kellett, miközben az egész rendszer finanszírozása alapjának az exportnak kellett maradnia. A válság tehát a gazdasági mellett társadalmi és politikai reformokat is megkövetelt; ez utóbbiak a demokratikus intézményrendszer átmeneti megrendülése és az állam szerepének megerősítése által valósultak meg.⁴

Az 1925-ben létrejött elnöki rendszer a hadsereg uralmát jelentette, az alábbi néposztályokat szociális reformokkal igyekeztek a rendszerhez kötni. A világgazdasági válság az exportorientált korszak lezárultával, valamint a belső ipar és piac megteremtésére törekvő társadalmi rétegek győzelmével végződött. A hadsereg ezt követően visszavonult a laktanyákba; ezt elősegítette az 1932-es, rövid életű Chilei Szocialista Köztársaságban vállalt tevékeny szerepe is.⁵ A hadsereg a következő években a professzionalizáció és a depolitizáció jegyében fejlődött, az osztálytörésvonalakon „kívül helyezve” magát. Fontos változás volt, hogy a két világháború között Németország és Nagy-Britannia helyett az Egyesült Államok lett a fő ellátója. Ezek a jelenségek megágyaztak a későbbi fejlődésnek.

2 A német mintájú modernizáció poroszos jelleget kölcsönzött a szárazföldi hadseregnek, míg a flotta brit irányultságú volt. Magyar nyelven Fischer Ferenc foglalkozott bővebben e témával. A hadseregről beszélté irányvonalát itt és a továbbiakban általánosságban kell érteni.

3 Varas-Agüero-Bustamente, 1980. 31–33. A hadsereg feladata volt emellett az oktatás, a szocializálás és a társadalom átforgalmazása.

4 Uo. 36–41.

5 Uo. 57–62., 72–76.

A hidegháború és a „Seguridad Nacional” doktrínája

A chilei hadsereg szerepének megváltozásához a hidegháború döntő mértékben hozzájárult. Egyrészt erősödött a háború veszélye, másrészt a technika fejlődésével megnőtt a hadsereg ütőképessége, akár a civil lakossággal szemben is. A háborús veszély alapul szolgált a belső fogyasztás csökkentése ideológiájának is, valamint az egységes, erős politikai hatalom iránti igényt is felerősítette.⁶

A hidegháború nem csupán közvetlen katonai konfliktusként jelentkezett, hanem kiterjedt a nem katonai szférákra is: a kultúrára, a politikára, a gazdaságra, az oktatásra és a propagandára. 1955-ig az Egyesült Államok elválasztotta a politikai és a katonai ügyeket, közben viszont megszületett a nemzetbiztonsági doktrína (Doctrina de Seguridad Nacional, DSN).⁷ A doktrína nem katonai, hanem politikai jellegű volt. A nemzetbiztonsági doktrína a hadsereg fő feladatának a belső, „marxista” veszély kiiktatását tartotta. Ennek megvalósítását azonban „totális háborúként” értelmezte, ami nemcsak a katonai erő felhasználását foglalta magában, hanem a gazdaság, a társadalom és a politikai élet szféráját is egyfajta „csatatérnek” tekintette. Ennek logikus folytatása volt az a gondolat, hogy a gazdaság, a társadalom és a politikai rendszer átalakítása egy preventív hadművelet, ami megszünteti a baloldali fenyegetést. Mindez értelemszerűen a hadsereg szerepkörének bővüléséhez vezetett, egy állandó szükségállapot felé mutatott, célja a társadalom demobilizálása, indoka pedig egy feltételezett ellenség létezése volt. A doktrína a társadalmi konfliktusok meglétét elismerte, és azok kezelését a demokrácia tételezett alkalmatlansága miatt egyre inkább diktatúrával vélte megoldhatónak. Indirekt módon elismerte az osztályharcot, és a szabadságjogokat pont emiatt tartotta veszélyesnek. 1973 után a „demokrácia” formálisan is megszűnt jelszóként funkcionálni.⁸

A doktrína alkalmazását paradox módon az is megkönnyítette, hogy igazi háborúról az atomfegyverek miatt szó sem lehetett. A hagyományos és a polgárháború összemosódott, a konvencionális háború mellett megjelent a gerilla-hadviselés elleni harc. Ezek a tényezők együttesen a katonai állam felé mutattak; a direkt intervenció mellett megjelent az indirekt. 1954-ben az Amerikai Államok Szervezete (Organización de los Estados Americanos, OEA) deklarálta, hogy a kommunista veszéllyel szembeni fellépés nem minősül intervenciónak.

A klasszikus fasizmustól eltérően a katonai állam önmagára átmenetiként tekintett a régi lerombolása és az új létrehozása érdekében (ami sajátos módon a marxizmus-leninizmussal állítható párhuzamba). További eltérés, hogy a fasiszta rendszerben a hadsereg eszközt jelentett, itt viszont ő maga vált vezetővé, és – hosz-

6 Tapia Valdés, 1980. 43–66., 123–136.; Rico Alarcón, 2022. 3–4.

7 A nemzetbiztonsági doktrína nem köthető egy bizonyos, hivatalos szerv által elfogadott dokumentumhoz: a hidegháború éveiben formálódó amerikai nemzetbiztonsági doktrína sajátos dél-amerikai változata volt, amely az 1940-es évek második felétől kezdett formálódni, és kiforrott alakját az 1960-as években érte el, országonként is eltérő jellegzetességekkel. Akadémiai körökben a fogalmat az 1960–1970-es években született katonai diktatúrák legitimációs bázisaként értelmezik. Bővebben: Tapia Valdés, 1980. 43–100.

8 Uo. 165–166. A kubai forradalom után az USA a katonai elnyomás mellett a Szövetség a Haladásért programját is számításba vette.

szú távon – a demokrácia helyreállítását ígérte. Hasonló vonás volt viszont az ellenfél totális megsemmisítésére való törekvés, annak külföldi ügynökként való tétélezése.⁹ Az előbbiekre példa a kortárs spanyol és portugál rendszer, de – bizonyos szempontból – a klasszikus caudillo-diktatúra is idesorolható, melynek a földbirtokos elit és a vele szövetkező burzsoázia képezte az alapját, míg az új típusú diktatúra modern, urbanizált közegben jelent meg.¹⁰

Latin-Amerikában a doktrína terjedését megkönnyítette, hogy a helyi hadseregek eleve a belső rendfenntartási feladatok ellátására is szolgáltak.¹¹ A nemzetbiztonsági doktrína – a kommunista veszélyre való hivatkozással – a hadseregnek a saját létjogosultsága igazolására kellett. A valóságban nem a forradalom vagy a marxizmus ellen lépett fel, hanem annak megelőzéséért, hogy azok potenciális veszélyként jelenhessenek meg. A baloldali fegyveres veszélyt valójában, indoklásoként, kitalálták.¹²

Chilében a hidegháború kezdetével a hadsereg – addig gyengülő – szerepe is átértékelődött. Az 1948-as biztonsági törvény (Ley de Defensa) ezt a változást tükrözte. Az új, „totális háború” jellege miatt a nem tisztán katonai dimenziók is fontossá váltak. Az 1953-as nemzetbiztonsági törvény (Ley de Seguridad Nacional) értelmében a hadsereg fő célja nem egyszerűen a belső rend fenntartása volt, hanem a felfordulás pusztja lehetőségének a kiküszöbölése. Az ideológiai alapként szolgáló nemzetbiztonsági doktrína a biztonság és a fejlődés elvére alapozva a „belső frontra” helyezte a hangsúlyt, ami nem nélkülözötte a fajelmélet és a hagyományos geopolitika elemeit sem.¹³

Az Egyesült Államok vezette latin-amerikai szövetségi rendszer kialakulása azt is jelentette, hogy a hadsereg a nemzeti kapitalizmus védelmezőjéből a nemzetközi kapitalizmus védelmezője lett. A kiképzés és az egyéb kapcsolatok révén az USA közvetlen hatást gyakorolt a chilei hadsereg fejlődésére. Az USA-ból érkező katonai segélyek tekintetében Chile Latin-Amerikában a második helyen állt, és az amerikai kiképzésben részesült chilei katonák száma is magas volt. Az USA számára Latin-Amerika politikai kísérleti terepül is szolgált: a hadsereget a helyi elitnél alkalmasabbnak tartotta érdekei védelmére, egyrészt, mert a tisztakat ő képezte ki, másrészt, mivel a hadsereg támogatása a közvetlen beavatkozáshoz képest költségkímélőbb megoldás volt.¹⁴ A chilei hadsereg újra a világpiachoz kezdett kötődni, ami fokozatosan arra ösztönözte, hogy az importhelyettesítő iparosítás kifulladásával új, alternatív utat keressen. A „Seguridad Nacional” doktrínájának sikeréhez a tisztikar támogatása is szükséges volt, a főtisztek megnyerésének egyik módja – az USA-beli katonai kiképzés mellett – az volt, hogy bevonták őket az üzleti szférába, hogy ezáltal kapitalistaként is érdekeltté váljanak a rendszer fenntartásában.¹⁵

9 Uo. 169–177.; Marini, 1978b. 22–23.

10 Maira, 1984.

11 Tapia Valdés, 1980. 54–55.

12 Valdivia Ortiz de Zárate, 2003.

13 Szilágyi, 1985. 49–53.

14 Joxe, 1970. 99–109.; Tapia Valdés, 1980. 78–79.

15 Vitale, 2000. 1.

Egyúttal a hadsereg öntudata megnőtt, már negyedik hatalmi ágként tekintett önmagára.¹⁶ A „Seguridad Nacional” doktrínája azonban nyitva hagyott egy kérdést: mi a teendő, ha a „kommunisták” demokratikusan megnyernek egy választást?

Az Allende-kormány indirekt hatása

Az 1973-as chilei események hátterében a gazdaság, az 1930-as években indult „importhelyettesítő iparosítás” hanyatlása állt. A válság egyik oka a kapitalizmus újabb formaváltása volt, ami az ipar kitelepülését és a pénzügyi szektor ezzel párhuzamos erősödését jelentette. Az új szakaszhoz való alkalmazkodás azonban a „rég”i tőkés csoportok érdekeit veszélyeztette, ezért az átstrukturálás rendkívül sok problémával járt. A régi rendszer is az exporttól függött, az új jellegzetessége viszont az volt, hogy a tőke gyors, spekulációs célzatú mozgása nagyobb arányú megtérülést biztosított, mint az ipari termelés. A régi típusú elitet az ipari burzsoázia alkotta, az újat a pénzügyi, melynek első képviselője az 1966-ban létrejött Nemzeti Párt (Partido Nacional, PN) volt, és amelynek 1970-es programja megelőlegezte az 1973 utáni gazdaságpolitikát. Fő célja az állami protekcionizmus megszüntetése volt. A hadsereg beilleszkedését ebbe a programba megkönnyítette az, hogy kiemelt szerepet kapott a végrehajtásában, illetve hogy a PN elfogadta a „Seguridad Nacional” doktrínáját, így kvázi a hadsereg érdekképviselőt látta el; azonban a PN programja megvalósítását nem a hadsereg irányításával képzelte. A PN a rend, a magántulajdon és a pragmatizmus hangsúlyozása mellett egyértelműen alternatív és nem „védekező” irányt képviselt a balratolódással szemben. A párt ugyanakkor a hagyományos chilei jobboldallal is szakított. 1970-es programjához már a „chicagói fiúk”,¹⁷ Milton Friedman és chilei tanítványai is hozzájárultak.¹⁸

A régi rendszer és a régi elit megrendülése szervesen összefüggött. A baloldal előretörése és a régi elit kifulladásának előtérbe helyezte a hadsereget. A hadsereg erősödése – a nemzetbiztonsági doktrína stratégiáját alkalmazva – együtt járt a függetlenedésével, vagyis azzal, hogy önálló erőként, önálló ideológiával lépett fel. 1973 nyarán az autoritás, a társadalmi fegyelem helyreállítása és – nem utolsósorban – a saját ellátásának a kérdése foglalkoztatta.¹⁹

A válság másik eleme politikai volt: a kapitalizmuson túli alternatíva felé tájékozódó baloldal demokratikus keretek közötti hatalomra kerülése²⁰ a függőség elleni harchoz vezetett; így a világkapitalizmus szempontjából a demokrácia fenntartása szembekerült a tőke érdekeivel. Vagyis az állam politikai krízise a periférián

16 Tapia Valdés, 1980. 126–127.

17 A „chicagói fiúk” a Chilei Katolikus Egyetem közgazdászhallgatói voltak, akik a Chicagói Egyetemen folytatott együttműködés keretében az Egyesült Államokban végezték posztgraduális tanulmányaikat, majd ezt követően a Chilei Katolikus Egyetem közgazdasági karára már oktatóként tértek vissza. Muñoz, 2002. 8–23.

18 Vergara, 1984. 19–22., 65.; Varas–Agüero–Bustamente, 1980. 153–166.

19 Valdivia Ortiz de Zárate, 2001. 5–6.

20 Az 1970-es elnökválasztásokon a Népi Egység (UP) jelöltje, Salvador Allende győzött, megelőzve az egymással is versengő kereszténydemokrata párti (DC) és nemzeti párti (PN) jelöltet.

a gazdaság kríziséhez vezetett. Sajátos módon 1970–1973 között a radikalizálódott baloldali tömegek a fennálló kapitalizmus intézményrendszerét, a demokráciát védtek, miközben a kapitalizmus újat keresett. A szeptember 11. előtti chilei ellenzék jelentős részben nem azért támadta Salvador Allendét, amit tett, hanem azért, hogy nem volt képes gátat vetni a kapitalizmus határain túlmutató folyamatoknak. A junta önigazolása szintén erre a véleményre támaszkodott: a puccs, úgymond, megelőzött egy még radikálisabb társadalmi átalakulást – az, hogy azt a szovjet típusú szocializmus megfelelőjeként ábrázolták, a junta vezetőinek ideológiáján alapult. A demokratikus intézményrendszer felszámolását is ezzel igazolták: a demokrácia tette lehetővé Allende hatalomra kerülését, ami magában hordozta egy még radikálisabb változás csíráját. Ahhoz, hogy ennek az esetleges jövőbeli megvalósulását meg lehessen előzni, fel kell számolni a teljes addigi demokratikus intézményrendszert.²¹

Ugyanakkor az 1973 utáni gazdasági és politikai rendszerváltás keretei is az Allende-korszakban születtek meg. Az állami felvásárlás révén óriási vagyonok halmozódtak fel magánkézben, azonban a kormány várakozásaival szemben nem hajtottak végre magánberuházásokat – a ráta lényegében nullára csökkent –, méghozzá a kisajátítástól való félelem miatt. A Népi Egység (Unidad Popular, UP) programjában szereplő, az állami kézbe vételre vonatkozó, „ahol szükséges” kifejezés érthetővé tette az aggodalmat. A beruházások csökkenése viszont a fogyasztást növelte, ami további egyensúlyvesztést okozott. A tőke a tevékenységét a termelésből a szállítás és az elosztás szférájába helyezte át, a tartós fogyasztási javak felvásárlásába és felhalmozásába menekülve. Mindez tovább növelte a hiányt és az inflációt, ami az áruk további felvásárlása felé mutatott. A városi üzemek, de elsősorban a vidéki lakosság rendkívül kiszolgáltatottá vált a magánkereskedelemmel szemben, amely privilegizált helyzete révén óriási nyereségre tett szert. A rögzített állami árak a szándék ellenére a spekulációt erősítették. Az állami vállalatoktól olcsón felvásárolt termékeket a tőke – szállítási és kereskedelmi monopóliumának köszönhetően – a fekete piacon többszörös haszonnal értékesítette. Az állami szektor által megtermelt javak haszna a magánszektorban csapódott le, az állami kárpótlás, részvényfelvásárlás és bőkezű hitelpolitika szintén a tőkefelhalmozáshoz járult hozzá. A tőke az óriási nyereségeit bizonyos értelemben a kormány politikájának „köszönhette”, azonban – mivel a hasznát az állami intézkedések céljaival szemben, azok kijátszásával érte el – élesen szemben állt vele. Az UP a nacionalizálással igyekezett „kitolni” a tőkét a primer szektorból.²² A jóléti reformok (béremelés) a kis- és a középvállalatokat érintették súlyosan, melyek a belső piacra termeltek, éppen a szegényebb hazai rétegek számára. A beruházások leállása a nagytőke fogyasztóerejét növelte: vagyis bizonyos értelemben az Allende-féle reformok megágyaztak Augusto Pinochet hatalomátvételének.²³

21 A Poder Popularra bővebben: Kries, 2011.

22 Zolcsák, 2015; Marini, 1976.

23 Bővebben: Marini, 1976.

A Népi Egység pacifizmusa tovább egyengette az utat a hatalomátvétel előtt. Fő jelszavaival, „Nemet a polgárháborúra!”, illetve „Ne engedjünk a provokációnak!”, Allende elvégezte a tömegek „lefegyverzését”. A hadsereg már 1973 nyarán razzizott a gyárakban, Pinochet pusztán „feltette az i-re a pontot”. Az UP bevonta a hadsereget a kormányzásba, így a hadsereg a rendszer „gerincéből” már szeptember 11. előtt elkezdett annak „fejévé” válni. A „Seguridad Nacional” első kormánya Allende kormánya volt; a tömegek helyett a katonákra való támaszkodás pedig már 1973 előtt teret nyert. Az Allende-kormány utolsó szakasza ebben az értelemben intézményi átmenetet jelentett a demokráciából a katonai rendszer felé. Allendéből ellenségei „totalitárius” diktátorjelöltet faragtak: a „Zeta-terv” – amely a híresztelések szerint egy baloldali „totalitárius” hatalomátvétel forgatókönyve volt – mindmáig mítoszok alapját képezi, noha azóta mind a CIA, mind a junta egykori résztvevői megerősítették, hogy hamisítványról van szó.²⁴ A hadsereg tehát közbelépett, „megmentve” a demokráciát, igaz, összes részelemének felszámolása árán.

A puccs

A válság szélesedése oda vezetett, hogy a hadsereg a rendszer teljes elutasítása felé mozdult el. Célja a „Poder Nacional” létrehozása volt, ami fejlett, erős és biztonságos államot jelentett, ehhez legitimációs alapul a nemzetbiztonsági doktrína ideológiája szolgált. A megvalósítás a gazdasági, társadalmi, politikai, katonai stb. „frontok” egységes vezetését követelte meg, és a hadsereg magának igényelte a vezető szerepet. Saját magát így nem pusztán cselekvőként, hanem a társadalmi összérdek képviselőjeként fogta fel.²⁵ A hadsereg önérdeke is lényeges szerepet játszott: mivel az 1973 előtti rendszer válsághoz vezetett – ami a hadsereg ütőképességét veszélyeztette –, ezért át kellett alakítani a teljes intézményrendszert. Ezt elősegítette, hogy Chilében – más latin-amerikai országokhoz hasonlóan – a hadsereg mindig a kapitalista modernizáció motorjának számított.²⁶ A feladat elvégzésére azért volt alkalmasabb a hadsereg a demokratikus burzsoáziával szemben, mert a legstabilabb szervezet volt, és egyben a kapitalizmus legmodernebb szektorát képviselte.

A régi intézményrendszer megrendülése a hadsereg részéről egy új intézményrendszer megteremtését követelte meg, amire a neoliberalizmus és a gremializmus kínált megfelelőnek tűnő megoldást. Az új vállalati szféra az államot és a társadalmat adaptálni kívánta az új követelményekhez, és a hadsereg nemcsak a régi rendszer megdöntéséhez, de az új kialakításához is kellett. A hadsereg eleinte ingadozott; döntését megkönnyítette, hogy a tisztikar a civil életben a vállalkozói szférához kötődött. A felette álló uralkodó osztály szétesése elősegítette, hogy intézményes formában önálló szerepet vállaljon.²⁷

²⁴ *Libro blanco*, 1973. 53–64.

²⁵ Az 1969-es puccs volt az első, hasonló jellegű kísérlet. Varas–Agüero–Bustamente, 1980. 133–136.

²⁶ Valdivia Ortiz de Zárate, 2001. 30–31.

²⁷ Varas–Agüero–Bustamente, 1980. 153–155.

1973-ra a gazdasági krízisből – Antonio Gramsci terminológiájával élve – organikus válság alakult ki. Az Allende-kormányt a munkáltatók sztrájkja, a kamionosok blokádja és az ellenzék obstrukciója már eleve megbénította. A gazdasági válságot két úton lehetett volna leküzdeni. Az egyik megoldás: önerőből átalakítani a gazdaságot oly módon, hogy nagyobb hozzáadott érték előállításával versenyképessé váljon a világpiacon. A másik lehetőség a munkabérek leszorítása volt. Chilében az utóbbi tűnt könnyebben megvalósíthatónak; ez azonban katonai beavatkozást követelt.²⁸

Chilében, ahol a hagyományosan erős munkásmozgalom 1970 és 1973 között már a kapitalizmus kereteit feszegette, a bérek csökkentése csak a demokrácia felfüggesztése és a katonai diktatúra által tűnt kivitelezhetőnek. Vagyis a gazdasági átalakulást katonai diktatúra által lehetett megvalósítani, mivel annak előfeltétele a munkásmozgalom megtörése volt. Az új típusú kapitalizmus megteremtéséhez meg kellett szüntetni a munkások ellenállását, amit csak az államhatalom közvetlen beavatkozásával lehetett elérni. A válságra egy technokrata-katonai állam volt a válasz.²⁹ A transznacionális kapitalizmus elsődleges belső szövetségese szintén a legnagyobb belső fogyasztója, a hadsereg volt.³⁰

A „gazdasági szabadság” feltételeit a – hadsereg által megvalósított – politikai elnyomás teremtette meg. A junta erőszakos fellépése a tömegek radikalizálódására vezethető vissza. Az erőszak rendkívüli mértékét az előzmények magyarázzák, vagyis az, hogy itt egy balratolódott, radikalizálódott társadalmat kellett megtörni, ellentétben például Afrika országaival, ahol az államhatalom gyengesége miatt jutott a hadsereget hatalomra.³¹

Az 1973. szeptember 11-i puccs támogatói több, heterogén csoportot foglaltak magukban. A gremialista jobboldal, Jaime Guzmán vezetésével, eleinte francóista volt, majd az utóbb megvalósult „védett demokrácia” koncepcióját tette magáévá. A második csoportot a neoliberais „chicagói fiúk” alkották, akik a világpiacon felé való nyitást szorgalmazó vállalkozói és középrétegek érdekeit képviselték. A támogatók harmadik köre a „Seguridad Nacional” doktrínáját valló hadsereg tisztikarából került ki. Mind a három csoport saját ideológiai elképzelésekkel rendelkezett, melyek számos ponton érintkeztek egymással: a szocializmus elutasítása, a magántulajdon védelme, erős rendfenntartó állam és a megelőző negyven év politikájának tagadása.³² Az Allende-kormány elutasításában egyetértettek; azt ille-

28 A hadsereg a bonapartizmus szellemében lépett fel, amit megkönnyített, hogy Latin-Amerikában a helyi tradíciók miatt eleve „önállóbb” tényező volt. Célja az 1970-es években a tőkés gazdasági rend racionalizálása és a kényszerakkumuláció biztosítása volt, valamint a világpiacon nyitás. Mindkét esetben a munkabérek leszorítása kulcskérdés volt. A versenyképesség növelését katonai erőszak alkalmazása segítette elő. Kádár, 1977. 197–202.

29 Marini, 1978a. 2–3.

30 Cardoso–Faletto, 1977. 62.

31 Sideri, 1979.

32 Gazmuri, 2001. 2–3. Ez nem azt jelenti, hogy a felsorolt társadalmi csoportok tagjai kivétel nélkül ezen irányvonalak mellé sorakoztak fel.

tően azonban, hogy mi a teendő, még nyitva állt a kérdés: 1975-ig így sem a tömeges privatizáció, sem a protekcionizmus feladása nem volt eldöntött.³³

A gremialisták

A puccs mellett álló civil szervezetek, a „gremiók” a korporatista szárny alapját jelentették. A gremialisták a gremiókra támaszkodtak, melyek határozott jobboldali irányvonallal rendelkező, középrétegeket képviselő szakmai szervezetek voltak. A pártok mellett ezen szervezetek jelentették az Allende-kormányval szembeni ellenállás magvát, a Kereszténydemokrata Párt (Democracia Cristiana, DC) irányvonalától folyamatosan jobbra húzódva. Szerveződésük az osztálykülönbségek elutasításán alapult, korporatista jellegű volt, ami megfelelt az irányzat konzervatív államelméletének.³⁴

A gremialisták populista elképzelései az 1920–1930-as évek korporatizmusához nyúltak vissza. A magántulajdon mellett azonban az állam szerepét is hangsúlyozták; az állam és az egyén közötti kapcsolatot a korporáció biztosította. Ez a csoport állítható – Francóhoz való kötődése révén – leginkább párhuzamba a fasizmussal. A Franco-rendszerhez való hasonlóság vonatkozásában meg kell említeni, hogy a rendszer egyik fő ideológusa, Jaime Guzmán, Miguel Primo de Rivera csodálója volt; emellett a fiataloknak ugyanúgy hűségesküt kellett tenniük Pinochetre, mint Spanyolországban Francóra.³⁵ A különbségekre magyarázatul szolgál, hogy a legnagyobb középszályt képviselő, önálló szakmai szervezet maga a hadsereg volt, amely emancipálódott az államhatalom ellenőrzése alól.

Az 1930-as évek fasizmusa felé azonban más szálak is vezettek: a rendszer elnyomó apparátusában az egykori nácik által vezetett Colonia Dignidad is komoly szerepet töltött be. Érdemes kiemelni Walter Rauffot, az eutanáziaprogram és a teherautós elgázosítás atyját, aki a chilei titkosszolgálat fizetett tanácsadója lett. A neoliberais közgazdászok, a „chicagói fiúk” és a Dél-Amerikába menekült nácik szerepe nem választható el: a Friedman-féle sokkterápia alkalmazása a nem sokkal korábban a társadalmi forradalom küszöbén álló Chilében kikényszerítette Rauff „szakértelmének” igénybevételét. Emellett létrejött az úgynevezett Nemzeti Egység mozgalom, valamint a „sárga szakszervezetek” is, de jelentőségük nem volt nagy.³⁶

1973-ban Chile útja még nem volt egyértelmű: a „chicagói fiúk” hívein kívül a hadseregben is erősek voltak a korporatizmus támogatói, akik az ultrakonzervatív katolikus integralizmus képviselőivel együtt szintén Franco Spanyolországát tekintették példának. A hadsereg egy ideig a gremialista és a neoliberais vonal között ingadozott, a gremialista szárny vezetői Gustavo Leigh és Óscar Bonilla voltak. Leigh,

33 Valdivia Ortiz de Zárate, 2001. 21–28.

34 Mattelart, 1974. A junta 1974-ben kiadott elvi összefoglalója ennek megfelelően erős korporatista jegyeket visel magán. Figyelemre méltó, hogy nemcsak az Allende-korszakot, hanem a megelőző negyvenéves periódust is elutasította. *Declaración*, 1974.

35 Llanos Reyes, 2014. 214. Guzmánról bővebben: Sznajder, 1998. 108–112.

36 Szilágyi, 1985. 26–28.

a légierő főparancsnoka még a munkások részvételét is megengedhetőnek tartotta a vállalatok irányításában (ironikus, hogy Pinochet őket nevezte fasisztának, miközben ellenfele, Leigh, antifasisztának tartotta magát, ami nála többek között pártellenességet is jelentett).³⁷ A gremialisták mellett álló katonai vezetők tekintélye, energiája és kíméletlensége kapóra jött a chilei baloldal és az Allende-korszak reformjainak felszámolása során, ezt követően azonban ezek a tisztek feleslegessé váltak.

A junta hatalomra kerülése után eleinte ódzkodott bármiféle neoliberais „sokterápia” alkalmazásától, az ipari burzsoázia – az „importhelyettesítő iparosítás” korszakának kedvezményezettje – szintűgy. Azonban a pénzpiacokon mozgó elit egy eleinte kicsi, de folyamatosan erősödő rétege a „chicagói fiúk” mellé állt. Az állami kiadások megvágása a gremialisták potenciális bázisát jelentő középosztály jelentős részét is érzékenyen sújtotta. A kamionosok, akik az Allende-ellenes mozgalom élcsapatát alkották, szintén az új rendszer vesztesei közé kerültek.³⁸

A Franco-rendszer 1975-ös bukása pecsételte meg a gremialisták sorsát. A neoliberalizmus, a „Seguridad Nacional” eszméjével párosulva, 1975-re legyőzte a korporatista modellt, amely kiegyezett a neoliberais vonallal. A gremialista szárny visszaszorulásában lényeges szerepet játszott a gazdasági helyzet folyamatos romlása is, a gremializmus azonban nem tűnt el, és még az 1980-as chilei alkotmányra is jelentős hatást gyakorolt.³⁹

A neoliberalizmus és a „Seguridad Nacional”

A neoliberalizmus chilei győzelme elválaszthatatlan a „chicagói fiúk” csoportjától. Az individualizmus hirdetése a kollektívizmussal szemben ideológiai alapot nyújtott a baloldali tömegszervezetekkel szembeni fellépésre. A neoliberalizmus megoldása – a kapitalizmus államon kívül helyezése, az előbbi „természetes” volta és a fogyasztói individualizmus hangsúlyozásával – a baloldali radikalizmus gyökereinek megsemmisítését ígerte. Ez utóbbi ígérettel magyarázható, hogy a neoliberalizmus iránt állami szinten egy olyan országban kezdtek érdeklődni, ahol egy marxista jelölt demokratikusan győzött.⁴⁰

Az új gazdasági elit másik közvetlen célja a gazdasági struktúra megváltoztatása – a tőkeakkumuláció biztosítása – volt. A reform azonban a fennálló – és korábban a kapitalizmus megrendüléséhez vezető – társadalmi rendszer megváltoztatását is jelentette, ami a „Seguridad Nacional” doktrínáját képviselő katonai vezetők legfőbb célja volt. A katonai és a gazdasági elit érdekei a neoliberalizmus

37 Walter Rauffra és a Colonia Dignidadra röviden: Vega Contreras, 1983. 16–20.

38 Maira, 1984. Társadalmi rétegektől függetlenül az exportszektorhoz kötődők jártak jól, az állami szférához és a belső piacához kötődők pedig rosszul.

39 Gazmuri, 2001. 7.; Sznajder, 1998. 106. 1975-ben az üzleti szféra felől is fokozódott a nyomás a kormányzatra, tehát a kényszernek is szerepe volt. Vitale, 2000. 10.; Agacino, 2006. 10–11.; Casals-Estefane, 2021. 223–224. Szintén az ő hatásukra vezethető vissza, hogy a rezsim lemondott a rézbányák privatizálásáról. Sznajder, 1998. 113.

40 Az előzményekről és a „chicagói fiúk” chilei történetéről lásd: Muñoz, 2002. 8–23.

megvalósításában találkoztak. A „chicagói fiúk” neoliberalizmusa beleillett a katonai doktrínába, a szabadpiaci felfogás szociáldarwinista alapelve – az erős győz, a gyenge elbukik – a katonák számára érthető és elfogadható volt.⁴¹

Chilében a puccs előtti évtizedekben az infláció hagyományosan elérte akár az évi 30 százalékot is: ennek következményeként a bérkonfliktusok gyakoriak és élesek voltak. Néha egy éven belül többször is bércorrekciót kellett végrehajtani. Erős szakszervezeti mozgalom alakult ki, amelyre a hadsereg legyőzendő ellenségként tekintett. Az 1972-től még jobban elszabaduló infláció hatására a chilei munkásmozgalom radikalizálódott. Az a tény, hogy a reálbéreket az árak növekedése villámgyorsan felfalta, hozzájárult azon gondolat elterjedéséhez, hogy a dolgozók közvetlenül vegyék a kezükbe a termelést, vagyis „túllépjenek” a munkaszervezés rendszerén. Az infláció felszámolásának egyik motivációja ezért az volt, hogy elkerüljék a fenyegetést a munkavállalók részéről. Az infláció elleni harc, mint az új gazdaságpolitika egyik központi eleme, tökéletesen megfelelt a hadsereg céljainak. Túl azon, hogy a három számjegyű infláció eleve megoldást követelt, társadalmi téren is fontos volt a megzabolázása, mivel az infláció a társadalmi nyugtalanság forrásává vált.⁴²

Az állami intervenció feladását szintén ezek a megfontolások indokolták. Korábban az állam szerepe Chilében meghatározó volt a bérek és az árak megállapításában, ami erősítette a munkásosztály szervezettségét és folyamatos nyomásgyakorlását az államra. Az állam „kivonulása” 1973 után a bérrendezésből értelmetlenné tette a munkásmozgalom részéről a politikai szférára irányuló nyomásgyakorlást, tovább csökkentve a „marxista veszélyt”.⁴³

A privatizálás szintén az államra nehezedő nyomást volt hivatott csökkenteni. Az állami tulajdon felszámolásának, vagyis a privatizációnak a folyamata ugyancsak gazdaságon kívüli megfontolásokkal indokolható: a kiterjedt állami tulajdon ugyanis könnyebben lehetővé tette volna a szocialista átalakulást; a magántulajdon kisajátítása azonban demokratikus keretek között lehetetlen. Továbbá egy állami vállalat profitjának a felhasználása közügy, egy magánvállalaté azonban nem, így a privatizáció együtt járt a munkásosztály depolitizálásával.

A világgazdasági rendszerbe való stabil beilleszkedéshez önmagában a politikai váltás nem jelentett garanciát; azt is szavatolni kellett, hogy baloldali győzelem esetén sem lesz változás. Az állam gazdasági szerepének csökkentése és a privatizálás ezt a célt is szolgálta: a politikai hatalom ettől kezdve nem befolyásolhatta a tulajdonviszonyokat, valamint mindenkinek egyénileg kellett szembenéznie a kapitalizmussal. Az állam azonban ezt kényszerrel hajtotta végre, vagyis gazdasági szerepének csökkentését politikai szerepének növelése tette lehetővé.⁴⁴

Paradoxnak tűnhet, hogy a chilei puccs és az azt követő katonai diktatúra vezetői a „szabadság filozófiája” mellett tették le a voksukat. Az ellentmondás

41 A hadsereg az állami védelemre szoruló belső ipart korábban is lenézte. Valdivia Ortiz de Zárate, 2001. 33–35.

42 Gazmuri, 2001. 4.

43 Uo.

44 Bitar, 1979.

azonban csak látszólagos. A „Seguridad Nacional” a neoliberalizmusban a gazdasági, társadalmi és politikai válság ellenszerét látta, vagyis egyfajta fegyvert. A katonák célja az infláció leszorítása, az export emelése, az élelmiszerimport csökkentése és a hatékonyság növelése volt. A neoliberalizmus a katonák által áhított hatékonyságot és a belső rendfenntartáshoz szükséges politikai nyugalmat ígérte.⁴⁵ Az addigi, szociális jóléthez kötődő állami intézmények és jogosítványok felszámolása révén az államhatalom „megszűnt” a szociális mozgalmak meghódítandó célpontja lenni, kiküszöbölve egy fontos korábbi konfliktusforrást. Ezzel és a kollektív társadalmi szerveződések erőszakos szétverésével a társadalmat rászorították a neoliberalizmus által hirdetett „individualizmusra”. Az állam célja a piaci paraméterek társadalomra való rákényszerítése és azok betartatása lett. Az autoriter vezetőket – a neoliberais közgazdászokkal szemben – mindenekelőtt a társadalmi-politikai és nem a gazdasági hatás érdekelte. Az utóbbiak számára a fontos versenyképesség kulcsát pedig a katonai erőszak alkalmazása jelentette.⁴⁶

Összegzés

A hidegháború viszonyaiba való beilleszkedés átformálta a hadsereg addigi szerepének jellegét: míg korábban fő funkciója a rendszer kiépítése volt, új feladata a „kommunizmus” veszélyének elhárítása lett. Az államot érő fenyegetés azonban nem konvencionális katonai jellegű volt, ami a hadsereg szerepkörének bővülését hozta magával. A korszakban születő nemzetbiztonsági doktrína és annak totális háborút hirdető koncepciója alapján a hadseregnek nemcsak a harcmezőn, hanem a gazdaság, az oktatás, a politika stb. területén is meg kellett „védenie a nyugati civilizációt”. A hadsereg számára ez új típusú legitimitást biztosított; a régi rendszer átalakításáról áttért az új védelmezésére.

A hadsereg önérdeklél rendelkező szervezetként az adott rendszer keretein belül próbálta érvényesíteni érdekeit. Ameddig az importhelyettesítő iparosítás politikája képes volt a hadsereget ellátni, addig a hadsereg azt a rendszert támogatta, annak válságba kerülésével azonban új kormányzati formát kellett kialakítani. Ezzel párhuzamosan zajlott az a folyamat is, hogy a chilei hadsereg történelmi támasza eleinte az exportáló társadalmi elit, majd a középosztály protekcionista szegmense, végül a világpiac felé nyitó új típusú vállalkozó lett. Allende rendszere a kormányba is bevonta a tiszteket, ezzel is hozzájárulva a hadsereg politizálódásához. A hadsereg vezető szerepe mindezek mellett a tradicionális elit meggyengülésével és heterogenitásával magyarázható.

Az 1960–1970-es éveket katonai puccsok sorozata jellemezte, amelyekben a hadsereg intézményesült formában ragadta meg a hatalmat. A hadsereg – mivel az Egyesült Államok nagy befolyást gyakorolt rá – alkalmas volt arra, hogy

45 Valdivia Ortiz de Zárate, 2001. 30–31. Mindez nem előzmények nélküli. A neoliberalizmus 1930-as években formálódó koncepciójában szintén jelen volt a „szabad piac és erős állam” gondolata. Casals-Estefane, 2021.

46 Kádár, 1977. 197–202.

a centrum érdekeinek megfelelően alakítsa át az elavult gazdasági-társadalmi rendszert. Az imperializmus, mint külső tényező, a hadsereg képében „interiorizálódott”. A hadsereg a saját struktúráját alkalmazta az államra, legitimációját a gazdaság fellendülése és a munkásosztály elnyomása jelentette. A helyi burzsoázia szerepét a hadseregen keresztül a nemzetközi vette át, kooptálva a helyi burzsoázia egyes szektorait.

Az új típusú kapitalista felhalmozás ezenkívül megkövetelte mindazon társadalmi mozgások erőszakos szétzúzását, melyek a kapitalizmus meghaladása felé mutattak (a chilei kísérlet sokrétűbb és mélyebb volt a „szocializmus chilei útja” bürokratikus koncepciójánál). Az állami terror alapvető funkciója az ellenállás, valamint mindazon gazdasági, társadalmi és politikai viszonyrendszerek szétverése volt, amelyek nem voltak kompatibilisek a gazdasági modellel. Röviden, a junta a kialakítandó gazdasági modellhez adaptálta a társadalmat; az úgynevezett „chilei csoda” az olcsóbb és „megfegyelmezett” munkaerőn és annak fokozódó nyomorán, vagyis a regresszív redisztribúción alapult.⁴⁷

Az 1975 utáni időszak a retorika ellenére a masszív állami beavatkozás folytatását jelentette Chilében. Az állam nem „vonult ki” a gazdaságból, hanem megváltoztatta a szerepét: direkt gazdasági beavatkozás helyett megfelelő környezetet teremtett a tőke számára, és ez – mivel transznacionális tőkéről volt szó – a függőség és az imperializmus megerősödését segítette. Továbbá a magántőke működését az állam különböző kedvezményekkel (olcsóbb energia, támogatási rendszer stb.) segítette, így ebből a szempontból sem történt meg az állam kivonulása a gazdaságból.⁴⁸

A Pinochet-rendszerre alkalmazott „függő fasizmus” fogalmának vizsgálatakor említésre méltó, hogy a rendszer alkotóelemei közül nemcsak a gremialiszmónak, hanem a „Seguridad Nacionalnak” is megtalálhatjuk a megfelelőjét a fasiszta-náci államelméletben.⁴⁹ Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a korszakban születő neoliberális gondolat – a magántulajdon védelmének elve alapján – szintén megértően állt ezekhez a rendszerekhez. Erre magyarázatul szolgál, hogy tagadhatatlan piacellenessége mellett mind Mussolini Olaszországa, mind Hitler Németországa a privatizáció pártján állt.⁵⁰ Szintén közös pont volt a szocializmus elutasítása a magántulajdon védelme érdekében, valamint az erős állam kialakítására való törekvés. Az ugyancsak jelentős különbségek okát abban jelölhetjük meg, hogy a két világháború közötti fasiszta típusú rendszerek támogatói – a gazdasági elit és a középosztály jelentős hányada – nem a világpiac felé való fordulásban és a kifelé nyitásban voltak érdekeltek, hanem éppen ellenkezőleg; valamint abban, hogy a hadsereg a „Seguridad Nacional” doktrínája révén alkalmas volt a válság menedzselésére. Vagyis egy hasonló gyökerű válságra, ami más tör-

47 Bővebben: Marini, 1976.

48 Boron, 2003. 65–67.

49 Tapia Valdés, 1980. 171–190.

50 Bővebben: Bel, 2009, 2010.

ténelmi körülmények között született, egy hasonló gyökerű, ám más történelmi korszaknak megfelelő válasz született.⁵¹

Milton Friedman egy 1975-ben, Chilében tartott előadásában többek közt leszögezte, hogy nemcsak a megelőző néhány esztendőt, hanem az iparosítás teljes negyven évét el kell felejtetni. Ebben a beszédében a bevezetőben feltett kérdésre is megtaláljuk a választ: az általa javasolt sokkterápiára a második világháború utáni Németországot és Japánt hozta fel pozitív példaként.⁵² A piaci reformok bevezetése egyáltalán nem mond ellent a katonai kényszernek, sőt néha egyenesen megköveteli azt. Az „igazi chilei csoda” titka, hogy ezt a feladatot Chilében nem egy idegen megszálló, hanem a nemzeti hadsereg végezte el.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Agacino

2006 Agacino, Rafael: *Hegemonía y contra hegemonía en una contrarrevolución neoliberal madura. La izquierda desconfiada en el Chile post-Pinochet*. [Ponencia presentada en el Grupo de Trabajo Hegemonías y emancipaciones de CLACSO, 30–31, Venezuela, 2006.] https://www.archivochile.com/Chile_actual/08_p_ich/chact_piz0004.pdf (az összes internetes forrás letöltése: 2023. február 28.).

Bel

2009 Bel, Germà: *From Public to Private: Privatization in 1920's Fascist Italy*. Firenze, 2009. (EUI Working Papers. RSCAS 2009/46.)

2010 Bel, Germà: *Against the Mainstream: Nazi Privatization in 1930s Germany*. In: *The Economic History Review*, 63. (2010) 1. sz. 34–55. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0289.2009.00473.x>.

Bitar

1979 Bitar, Sergio: *Libertad económica y dictadura política. La junta militar Chilena 1973–78*. In: *Nueva Sociedad*, 43. (1979) 51–69.

Boron

1977 Boron, Atilio A.: *El fascismo como categoría histórica. En torno a los dictaduras en América Latina*. In: *Revista Mexicana de Sociología*, 39. (1977) 2. sz. 481–528.

Cardoso–Faletto

1977 *Cardoso, Fernando Henrique – Faletto, Enzo: Dependencia y desarrollo en América Latina*. Buenos Aires, 1977.

51 Ide illeszkedik Alain Joxe elmélete. Joxe a középrétegeket négy szempontrendszer alapján csoportosította: 1. állami szektor – magánszektor; 2. termelő szektor – nem termelő szektor; 3. belső piachoz való kötődés – külső piachoz kötődés; 4. közepes vagy magasabb jövedelem – közepes vagy alacsonyabb jövedelem. Ennek alapján a középrétegeken belül 16 kombináció lehetséges, ezeknek eltérő politikai célkitűzéseik vannak. A hadsereg egyértelműen az állami szektorhoz kötődő, nem termelő csoport, a másik két szempont változó: így elméletben politizálhat az alacsonyabb vagy magasabb jövedelmű rétegek, illetve a belső fejlesztés vagy a világgpiaci nyitás érdekében is. A korszakban fogyasztását külföldről fedezte; mindez az importhelyettesítő iparosítás és a protekcionizmus ellenében hatott, és a világgazdaságba való fokozottabb beilleszkedés felé mutatott. Joxe, 1970. 136–148.

52 Friedman, 1975. 23–28.

Casals–Estefane

2021 Casals, Marcelo – Estefane, Andrés: El „experimento chileno”. Las reformas económicas y la emergencia conceptual del neoliberalismo en la dictadura de Pinochet, 1975–1983. In: *História Unisinos*, 25. (2021) 2. sz. 218–230. DOI: <https://doi.org/10.4013/hist.2021.252.03>.

Declaración

1974 *Declaración de principios de gobierno de Chile*. Santiago, marzo 11 de 1974. http://www.archivochile.com/Dictadura_militar/doc_jm_gob_pino8/DMdocjm0005.pdf.

Gazmuri

2001 Gazmuri, Cristián: *Una interpretación política de la experiencia autoritaria (1973–1990)*. http://www.archivochile.com/Dictadura_militar/doc_sobre_dm/DMdocsobre0007.pdf.

Friedman

1973 Friedman, Milton: *Pinochet and Chile*. [Előadás, 2013. január 2.] <https://www.youtube.com/watch?v=dzgMNLtLJ2k>.

1975 Friedman, Milton: *Milton Friedman en Chile. Bases para un desarrollo económico. Versión de la conferencia pública ofrecida por el Dr. Milton Friedman en el Edificio Diego Portales de Santiago, el 26 de marzo de 1975*. https://www.elcato.org/pdf_files/mfriedman-conf-chile-1975.pdf.

Joxe

1970 Joxe, Alain: *Las fuerzas armadas en el sistema político chileno*. Santiago, 1970.

Kádár

1977 Kádár Béla: *Latin-Amerika gazdasági dilemmái*. Bp., 1977.

Kries

2011 Kries, Rafael: *ABC del Poder Popular y los cordones industriales. Proyectos sociales en Chile durante la UP 1970–1973*. Chile, 2011.

Libro blanco

1973 *Libro blanco el cambio de gobierno en Chile. 11 de septiembre de 1973. 2a edición*. Santiago, Chile. 1973.

Llanos Reyes

2014 Llanos Reyes, Claudio: Del experimento socialista a la experiencia neoliberal. Reflexiones Históricas sobre Chile actual. In: *Estudios Ibero-Americanos*, 40. (2014) 2. sz. 202–223.

Maira

1984 Maira, Luis: *Chile. Autoritarismo, democracia y movimiento popular*. México, 1984.

Marini

1976 Marini, Ruy Mauro: *El reformismo y la contrarrevolución. Estudios sobre Chile*. Barcelona, 1976.

1978a Marini, Ruy Mauro: El carácter del Estado Militar y sus implicaciones para la izquierda. In: *Correo de la Resistencia. Órgano del Movimiento de Izquierda Revolucionaria de Chile en el Exterior*, 1978. 13. sz. 1–4.

1978b Marini, Ruy Mauro: El Estado de Contrainsurgencia. Intervención en el debate sobre „La cuestión del fascismo en América Latina”. In: *Cuadernos Políticos*, 18. (1978) 21–29.

Mattelart

1974 Mattelart, Armand: Notas sobre el gremialismo y la línea de masas de la burguesía chilena. In: *Chile Vencerá*. Coord.: Alberti, Rafael et al. México, D. F., 1974.

Muñoz

2002 Muñoz, Leopoldo: *La invasión neoliberal en Chile*. http://www.archivochile.com/Dictadura_militar/doc_civiles_dm/DMdocciviles0001.pdf. [CEME, Archivo Chile.]

Rico Alarcón

2022 Rico Alarcón, Paola Andrea: *Consecuencias del Neoliberalismo. Evidencia de cómo influyó este sistema en la violación de derechos humanos en Chile bajo la dictadura militar de Augusto Pinochet*. <https://repository.usta.edu.co/bitstream/handle/11634/47039/2022PAOLARICO.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [Trabajo de Grado, Universidad Santo Tomás. Repositorio Institucional.]

Sideri

1979 Sideri, Sandro: *Chile 1970–73: Economic Development and Its International Setting*. Boston, 1979.

Szilágyi

1985 Szilágyi István: *Chile – egy diktatúra természetrajza*. Bp., 1985. (Politikatudományi Füzetek, 85.)

Sznajder

1998 Sznajder, Mario: Jaime Guzmán, Pinochet y la ideología de la „Democracia Limitada” en Chile. In: *Ciclos en la Historia, la Economía y la Sociedad*, 8. (1998) 16. sz. 105–123.

Tapia Valdés

1980 Tapia Valdés, Jorge A.: *El terrorismo de Estado. La Doctrina de la Seguridad Nacional en el Cono Sur*. Caracas–México, D. F., 1980.

Valdivia Ortiz de Zárate

2001 Valdivia Ortiz de Zárate, Verónica: Estatismo y neoliberalismo. Un contrapunto militar Chile 1973–1979. In: *Historia* [Instituto de Historia. Pontificia Universidad Católica de Chile, Santiago], 34. (2001) 167–226. DOI: <http://dx.doi.org/10.4067/S0717-71942001003400006>.

2003 Valdivia Ortiz de Zárate, Verónica: *El golpe después del golpe. Leigh vs. Pinochet Chile 1960–1980*. Santiago de Chile, 2003.

Varas–Agüero–Bustamente

1980 Varas, Augusto – Agüero, Felipe – Bustamente, Fernando: *Chile, democracia, fuerzas armadas*. Santiago de Chile, 1980.

Vega Contreras

1983 Vega Contreras, Luis: *La caída de Allende. Anatomía de un golpe de estado*. Jerusalem, 1983.

Vergara

1984 Vergara, Pilar: *Auge y caída del neoliberalismo en Chile. Un estudio sobre la evolución ideológica del régimen militar*. Santiago de Chile, 1984.

Vitale

2000 Vitale, Luís: *Intervenciones militares y poder fáctico en la política chilena (de 1830 al 2000)*. Santiago, 2000.

Zolcsák

2015 Zolcsák Attila: A „szocializmus chilei útja” és bukása. In: *Új Egyenlítő*, 3. (2015) 6–13.

ATTILA ZOLCSÁK

THE BIRTH OF THE PINOCHET REGIME

A DEAL OF THE NATIONAL SECURITY DOCTRINE AND NEOLIBERALISM

After the Chilean military coup d'état of 11 September 1973, the dictatorship decided to adopt neoliberal economic policies. Although it did not become clear until 1975 that the military regime had opted for the free market, the question arises as to the reasons and the antecedents of this decision. The National Security Doctrine, which was the ideology of the military, was not in conflict with neo-liberal economic policy, but on the contrary, they complemented each other in an organic way. In the specific Chilean case, an important antecedent was the Allende government's previous attempt at 'the Chilean road to socialism', which indirectly gave birth to the Pinochet regime. In the context of the theory of 'dependent fascism', which describes the military dictatorships of Latin America in the period, it can be seen that there are many links between these regimes and the fascist regimes of the inter-war period, and that the differences are due to the specific historical development of the Latin American armies and the modified form of the world capitalist economy.

